

Smernice za delovanje v skupnosti in s skupnostjo

The guidelines for work in the community and with the community

Helena Jeriček in Urban Kordeš

Povzetek

Helena Jeriček, mag. soc. ped.; Urban Kordeš, mag. filozofije, oba Institut Jožef Stefan, Jamova 39, 1000 Ljubljana. Članek temelji na sistemskih osnovah, ukvarja pa se z delovanjem v skupnosti in s skupnostjo. Za izhodišče delovanja poklicev pomoči postavlja spremembo oziroma pripravljenost za spreminjanje sebe in svojih modelov in konceptov v skladu z obravnavano skupnostjo, družbenimi spremembami in spremembami v razvoju skupnosti – tako z vidika posameznika kot skupnosti. Poleg tega pa strokovnjaka vidi predvsem v katalitični vlogi – le kot spodbujevalca sprememb, ki spodbujajo aktivno udeležbo članov, ki sami gradijo skupnost. Na tej podlagi izpelje glavne smernice delovanja v skupnosti in s skupnostjo, ki so: stalno "delanje zemljevidov", ohranjanje širše perspektive, izkoriščanje krize kot najbolj primernega časa za spremembo, zavedanje, da popolna kontrola ni mogoča; prizadevanje za zdravo in evolucijsko skupnost, procesnost, enakovrednost in enakopravnost vseh članov, izzivanje upora na začetku, integracija delovanja sistema in skupnosti.

Ključne besede: *evolucijska skupnost, spodbujevalec sprememb, smernice za delovanje*

Abstract

The article proceeds from system grounds and considers working in and with a community. As a starting point for the activities of community aid professions, it presents changing, or rather, a will to change oneself and one's models and concepts in accordance with the community, social changes and changes in the development of the community concerned – from the viewpoint of the individual as well as of the community. Besides, the function of the expert is perceived as a catalytic one – as the one who encourages changes and active participation of the members building the community on their own. On these bases the authors derive the major guidelines for working in and with a community, which are as follows: constant "mapping", maintaining a wider perspective, acting in the moment of crisis as the best time for change, awareness of the fact that control is impossible, striving for a healthy and evolutionary community, process, equality of all members, provoking the starting resistance, integrating the functioning of the system and of the community.

Key words: *evolutionary community, entrepreneur of change, guidelines for action*

Uvod

Nič človeškega ni stalno, razen spremembe.

Problemi sodobne družbe so sistemski – so tesno povezani in soodvisni, kar pomeni, da za njihovo reševanje ni dovolj spremeniti en parameter, ampak je treba spremeniti (socialno) mrežo. Capra (1982) na primer pravi, da nova vizija realnosti temelji na zavedanju

medsebojne povezanosti fizičnih, bioloških, psiholoških, socialnih in drugih vidikov.

V svetu se pojavljajo nove smernice tako na področju načrtovanja mest (Community Design Code, 1997, po Hillier, 2002) kot skrbi za zdravje. Te želijo spet oživiti skupnost, ki počasi izumira. Tako so v okviru Svetovne zdravstvene organizacije veliki naporji usmerjeni v oblikovanje zdravih skupnosti (Duhl, 2000, 1999, Howard, 2002 Hancock 1999), v psihologiji se ukvarjajo predvsem s čutom za skupnost (sense of community npr. Bishop, 2002). Pri nas je pojem skupnosti po padcu socializma izginil iz vsakdanjega in tudi znanstvenega besednjaka, v zadnjem času pa se spet oživlja na področju sociologije (Bahovec, 1998, Adam, 1999) in socialnega dela (duševno zdravje v skupnosti). Socialna pedagogika pa je po osnovni orientaciji usmerjena v delo v skupini.

Za pojem skupnost sva se odločila iz več razlogov: eden izmed njih je, da sodelujeva s sistemskimi znanstveniki (Duhl, Banathy, Bausch), ki uporabljajo ta pojem, s katerim skušajo poudariti pomen grajenja skupnosti kot ene od oblik grajenja socialne mreže, ki posameznika varuje, ščiti, zadovoljuje njegove potrebe po druženju, pripadnosti, ljubljenosti in mu pomeni "psihološki dom" (Bishop et al., 2002, 25).

Definicij skupnosti je zelo veliko; Hillery (1955, po Bessu, Fisherju, Sonnu, Bishopu, 2002) je naštel 94 različnih. S tem pojmom so se precej ukvarjali in ga najverjetneje tudi uvedli sociologi. Večinoma z njim mislimo na ljudi, ki živijo na določenem ozemlju, vzpostavljajo medsebojne odnose in čutijo pripadnost. Nemški sociolog Tönnies (1999) je v svojem delu "Gemeinschaft und Gesellschaft" (izšlo l. 1887) razvil klasifikacijo, ki je postala klasična: klasifikacijo na skupnosti (skupnost krvi in zemlje, skupnost duha) in družbe kot dveh oblik sobivanja ljudi. Skupnost je zanj visoko kohezivna ali solidarnostna tvorba, ki zajame celovitost človekove osebnosti. Zanj je značilno manjše število članov, ki se med seboj poznajo, pripadnost je trajna. Način delovanja in obnašanja je nespremenljiv in za vse vnaprej določen (Mlinar, 1973, 27). Tönnies razlikuje krvne skupnosti (družina, sorodstvo), krajevne skupnosti ali skupnosti zemlje (soseščina, vas, predindustrijsko mesto) in duhovne skupnosti (npr. prijateljstvo, verske skupnosti).

Psihološka tradicija je malo drugačna. V psihologiji prevladuje

pojmem skupine. Za psihologe (Petz, 1992; Krstić, 1991) je skupina druženje več oseb, ki so v interakciji, se med seboj poznajo, imajo skupne cilje, interese, norme, imajo občutek skupne pripadnosti, skupino doživljajo kot celoto in težijo k temu, da bi jih tudi okolica doživljala kot celoto. Glavna delitev skupin je delitev na formalne in neformalne; so pa še druge vrste delitev npr. na primarne (družina) in sekundarne skupine, difuzne skupine (ki še ni povsem oblikovane), itd. Nekateri za nepovezано skupino posameznikov uporabljajo pojem agregacija. V nobenem od omenjenih psiholoških leksikonov pa nisva našla pojma skupnost. To ne pomeni, da se pojem skupnost v psihologiji ne uporablja.¹⁹ Obstaja celo posebna veja psihologije, ki se ukvarja s skupnostjo - skupnostna psihologija.

Večina naštetih pogledov razvršča socialne sisteme (pa naj jim rečemo skupina ali skupnost) glede na velikost, način povezanosti, način pretoka informacij znotraj sistema, pripadnost itd. V skladu s kibernetiskim pristopom naju zanima raziskovanje kohezivnih procesov, ki iz slabo povezanih posameznikov ustvarjajo entiteto, ki se prav zaradi samoorganizacijskih procesov loči od okolja. Te procese najdemo pri zelo različnih vrstah socialnih sistemov: od partnerskega odnosa do virtualne skupnosti. Entiteti, ki nastane tako, praviva skupnost, ne glede na to, kakšen je njen obseg oziroma struktura.

Kot lahko vidimo, se kibernetško področje raziskovanja odvija na drugi ravni kot običajen znanstveni diskurz. Kibernetiki preučujemo vzorce in dinamiko njihovega nastajanja ne glede na konkretno uresničevanje sistema. Ves čas se je treba zavedati, da uporabljava izraz, ki je bil v preteklosti že znan, vendar ga uporabljava v drugem kontekstu – v kontekstu systemske teorije in kibernetike, kot sta ga vpeljala Duhl in Banathy. Skupnost torej pojmujeva kot vzorec dogajanja, ki je hkrati entiteta in proces, ki ustvarja to entiteto. Pri branju je zato treba biti pozoren na novo – procesno definicijo.

Da bi razložila, kaj je za naju skupnost, si bova pomagala z avtopoetsko teorijo. V skladu z njo lahko govorimo o dveh možnih pogledih na določen sistem:

- pogledu z vidika strukture²⁰, kjer se ukvarjamo s sestavnimi deli

¹⁹ Zelo razširjen je pojem postal v 60-ih in 70-ih letih s Sarasonom in njegovim "sense of community".

²⁰ Maturana in Varela, (1998, 39) pravita: "Struktura označuje sestavine in

in odnosi med njimi (na primer: sistem sestavlja toliko in toliko ljudi, njihova povezanost je formalna ali neformalna, odnosi so taki in taki, itd.);

- pogledu organizacije²¹, ki je povezan z identiteto sistema – torej s procesi ali dejavniki, ki uvrščajo opazovani sistem v določen razred. Za avtopoetske sisteme je značilno, da se sami, s svojo notranjo dinamiko, ločijo od okolja in si s tem določijo identiteto.

Skupnost (kot jo tu pojmujeva) sodi po najinem mnenju med sisteme, ki so organizirani tako, da sami sebi določajo identiteto.

Znanost gleda na vse, s čimer se ukvarja – tudi na socialne sisteme – predvsem z vidika strukture. Toda kibernetika opozarja na vidik organizacije. Strukture seveda ne moreva odmisлити, saj se skozi njo uresničuje organizacija. Vendar pa z vidika organizacije ni bistveno, kako se struktura konkretno udejani.

V skladu s povedanim, bova v nadaljevanju uporabljala **pojem skupnost, ki nama pomeni tisti socialni sistem, ki sam sebe definira kot skupnost, ki se samoustvarja in samoohranja**²². V članku sva to definicijo uporabila večinoma za lokalno ali krajevno povezane socialne sisteme, čeprav se vse ugotovitve in spoznanja lahko prenesejo in uporabijo tudi za druge vrste socialnih sistemov (družina, šolski razred, šolska skupnost, stanovanjska skupnost, itd.).

Namen prispevka

Najin namen je raziskati, kakšne so spremembe v skupnosti, ki jih moramo pri delu z njo upoštevati, katere so glavne smernice delovanja v skupnosti in kakšna je nova vloga strokovnjakov pri tem.

V nadaljevanju bova skušala upoštevati tudi dejstvo (slikovito

odnose, ki sestavljajo posamezno enoto in uresničujejo njeno organizacijo."

²¹ "Organizacija označuje tiste odnose, ki morajo veljati med sestavinami sistema, če naj bo le- ta pripadnik določenega razreda" (Maturana, Varela, 1998, 39)

²² V članku se ne bova spuščala v natančno razlago, kaj to pomeni, saj bi to zahtevalo širšo obravnavo, ki pa presega namene članka. Vse, ki jih to zanima, priporočava v branje delo Maturane in Varele in doktorat H. Jeriček.

ga predstavlja Heraklitov izrek, da ne moremo dvakrat stopiti v isto reko), da se vse spreminja. Če se želimo spopasti s krizami in problemi sedanjega časa, moramo upoštevati t. i. paradigmatški premik, ki je predvsem premik v mišljenju oz. gledanju na svet in dogodke v njem. Poleg že omenjenega systemskega vidika na globalni ravni se vse bolj uveljavlja stališče participacije na vseh področjih (na socialnopedagoškem se kaže v geslu ne "za klienta", ampak "s klientom"), opustitev iluzije o kontroli in vprašanja epistemologije.

V članku se bova ukvarjala le z nekaterimi omenjenimi vidiki, ki so bolj izpostavljeni pri grajenju skupnosti kot kompleksnega socialnega sistema, ki ga je potrebno – po najinem mnenju - na novo definirati in raziskati. Motivacija za raziskovanje je dvojna: izhaja iz individualističnega stališča (sama zmoreva vse) in hkrati želje po tem, da bi delila življenje z drugimi. Poleg tega pa naju problematika zadeva tudi profesionalno. Kako lahko kot strokovnjaka delujemo v skupnosti in za skupnost? Je skupnost v današnji razcepljeni in individualizirani družbi sploh še možna? Če je, kako naj se strokovnjaki, ki delajo z ljudmi (torej tudi midva), dela z njo lotijo? Očitno je namreč, da spontane oblike grajenja skupnosti ne uspejo več roditi sadov, zato je naloga vseh poklicev pomoči, še posebej pa socialnih pedagogov, ki so primarno usmerjeni v delo skupine, da razmišljajo o spremembah na vseh področjih in jih upoštevajo pri svojem delu. Posebej naju zanima, kakšne so danes možnosti za grajenje skupnosti, katere so značilnosti uspešnega delovanja in v kolikšni meri je uspeh odvisen od strokovnjakov.

Sprememba pogleda in pripravljenost na njegovo spreminjanje

Če smo dosledni pri upoštevanju dejstva, da je edina stalnica v našem življenju sprememba, morajo biti še posebej tisti, ki se ukvarjajo z ljudmi, pripravljeni na nenehno prilagajanje svojega načina dela novim razmeram in situacijam. To pomeni, da so nenehne spremembe, korekcije na vseh nivojih (delovanja, razmišljanja, interveniranja, diagnosticiranja) nujne. Vsaka sprememba se začne v spremembi zaznavanja (s povezavo spoznavanja in delovanja ali človekove vključenosti v spoznavanje so se precej ukvarjali biologi,

Maturana, Varela (1998), npr. McCulloch (po Keeney, 1983), in kibernetiki, npr. von Foerster (1991), Glasersfeld, pri nas pa Kordeš, 2002). Navezani smo na že (s)poznane ideje in podobe stvari, kot smo jih v preteklosti izoblikovali in se jih naučili in vso energijo usmerjamo v njihovo vzdrževanje, čeprav vidimo, da ne ustrezajo več sedanjemu trenutku (Duhl, 2000). Naše ustaljene podobe, znanje, vednost nas utemeljujejo v prostoru in času ter nam dajejo občutek varnosti, zato jih nočemo pustiti in si oblikovati nove, primernejše. Spreminjanje zaznavnega okvira je najtežje delo, saj je vanj vgrajeno tudi upiranje spremembi in iluzija, da je resničnost to, kar smo se naučili videti. Poleg tega je spreminjanje tudi v nasprotju z institucijami in njihovim delovanjem, ki je bolj ali manj statično, fiksirano in izraža včerajšnjo realnost. Turner pravi (1967, po Duhlu, 2000): "Večina nas kot članov družbe vidi le to, kar pričakujemo, da bomo videli, pričakujemo pa tisto, kar smo se navadili videti, ko smo se naučili definicij in klasifikacij naše kulture."

Strokovnjaki, ki želijo usmerjati ljudi v spremembe - to je sicer najpogostejše delo vseh poklicev pomoči - morajo biti sami prilagodljivi v smislu, da so se vsak trenutek pripravljene odpovedati svojemu trenutnemu "zemljevidu" ali modelu, ki ga imajo o svetu, in ga zamenjati z drugim, ki je ravno tako na voljo, vendar ne viden. Za ilustracijo lahko služi npr. pojem podzavest, za katerega se nam danes zdi, da je že od vekomaj. Težko bi rekli, da je podzavest "odkril" Freud, toda dejstvo je, da raziskovalci pred njim na ta vidik niso bili pozorni. Ali pa "odkritje" družinske terapije oziroma interakcijskega pogleda, ki se je razvil, ker prevladujoči intrapsihični (psihoanalitični) model, ki je zdravil bolnika v skladu z njegovim "zemljevidom", v nekaterih primerih – kot je npr. shizofrenija - ni deloval. Nov sistemski okvir je omogočal raziskovati, kaj ustvarja in vzdržuje simptome, in preokvirjati stari "zemljevid" ter ustvarjati novega, ki pomaga klientu izstopiti iz starega vzorca (o tem precej govori Watzlawick, 1974, 1967 in drugi člani šole Palo Alto, ki je začetnica družinske terapije). "Pravi okvir" je tisti, ki dovoljuje spremembe. Če se ukvarjamo z ljudmi, moramo izhajati iz klientovega zemljevida, pri čemer pa ne smemo izgubiti širšega. Vsak, ki se ukvarja s spremembami, se mora biti pripravljen spremeniti najprej sam, pripravljen mora biti sprožiti spremembo v klientu ali pa jo v določenih primerih ustaviti. Čeprav je seveda odvisno od klienta, ali spremembo

dopusti. Treba je znati odzvati se trenutku primerno. Zato morajo spodbujevalci sprememb (s tem izrazom želiva poudariti novo vlogo ljudi v poklicih pomoči) pripraviti več alternativnih "zemljevidov" za prihodnost neke skupnosti. Do njih lahko pridemo s primernimi informacijami ali pa z metodo scenarijev alternativne prihodnosti (Bezold, 1999). Metoda scenarijev je bila prvič uporabljena v letih 1973 –1974 v Washingtonu, njen namen pa je bil vključiti medije in javnost v oblikovanje idealnih vizij prihodnosti tega mesta. V ta proces so vključili okoli 2000 ljudi. Metoda se je širila v podjetjih, skupnostih, vladi in se je uporabljala za načrtovanje alternativne vizije prihodnosti in je tudi danes učinkovit pripomoček za delo v skupnostih, saj omogoča, da vidimo širše perspektive, spodbuja ustvarjalnost in opogumlja vizionarske ideje. Omenila sva tudi zbiranje informacij ali podatkov o skupnosti, s katero nameravamo delati. Pri tem nam običajni mehanizem pridobivanja informacij ne pomaga preveč, ker je odvisen od včerajšnjih novic. Poleg tega pa je ogromno podatkov že zbranih, razvrščenih in povezanih na določen način. Naloga spodbujevalca sprememb je, da te podatke poveže na različne, nove načine in z več vidikov, da išče povezave med njimi, strukturo. Pri tem mu lahko pomagajo neformalni načini zbiranja podatkov, npr. pogovori z več različnimi osebami o isti stvari.

Proces izdelave "zemljevida" - najprej našega lastnega, nato pa skupnostnega - se nikoli ne zaključi, tudi ko smo že v skupnosti, ko že delujemo, se "delanje zemljevidov" nadaljuje, gre za medsebojno vplivanje med vizijo in akcijo. Vsak "zemljevid", ki postane preveč statičen, ovira delovanje.

Skupnosti v preteklosti in danes

Ne, "mislim, torej sem" (Cogito ergo sum, kot pravi Descartes), ampak "pripadam, torej sem" (Convivo ergo sum) (Hillman, 1993, 40).

Če želimo delati v skupnosti ali to že počnemo, se moramo zavedati sprememb, ki se dogajajo na tem področju, da bomo bolje razumeli svojo novo vlogo. V preteklosti so bile skupnosti zaprti sistemi z relativno jasnimi mejami, relativno stalnimi člani in z malo povezavami z drugimi skupnostmi (Duhl, 1999, 2000 Banathy, 2000, Anderson, 1999). Relativno je zelo pomemben pojem, ker noben

sistem ni popolnoma odprt ali popolnoma zaprt. Še najbolj zaprt sistem mora izmenjavati informacije in material z drugimi sistemi, še najbolj odprt mora imeti neke meje. Posameznik je pripadal - pri čemer se mu ni bilo treba za to posebej odločati - manjšemu številu skupnosti, večinoma eni, ki je bila vezana na prostor (vaška skupnost) in je poskrbela za zadovoljitev vseh ali vsaj večine njegovih potreb, tako fizičnih, psihičnih kot duhovnih. Pogosto so se skupnosti oblikovale v skupnem prostoru, kjer so ljudje premišljevali svoj odnos z duhovnim svetom. Ta središčni prostor ni bil le duhovni center, ampak so tam potekale tudi druge vitalne dejavnosti, kot so trgovanje, praznovanje, druženje, odločanje o pomembnih zadevah itd. Pojem skupnosti je bil vsaj v vsakdanji rabi dovolj jasno definiran in vezan na lokalno skupnost, osnovano na specifičnem področju, ki pa je temeljila tudi na skupnem interesu. Znotraj te skupnosti je bilo pogosto še nekaj t. i. odnosnih (Bishop et al. 2002) skupnosti, ki pa so se oblikovale zaradi določenih ciljev.

Spremembe v družbi, ki se kažejo predvsem v večji mobilnosti, migracijah, mešanju kultur, vse daljši odsotnosti ljudi od doma, imajo posledice tudi v skupnosti, saj se pojavljajo vedno nove oblike, ki so bolj odprte in manj vezane na geografske oziroma prostorske dejavnike.

Posebno področje pa so mediji in njihov vpliv na zaznavanje skupnosti. Televizija in radio ustvarjata podobo sveta kot skupnosti, saj s svojimi novicami o dogodkih povezujeta in združujeta milijone ljudi, ki v kratkem času mislijo in govorijo o istih stvareh, v t. i. "virtualne skupnosti". Nekateri imenujejo ta pojav "veliki praznik masovne komunikacije", drugi pa opozarjajo na možnost množičnega manipuliranja. Tudi internet prinaša s seboj novost - "cyberspace" - nov socialni prostor, posejan z "virtualnimi skupnostmi" (Hesselbein et al. 1998, Anderson, 1999).

Naslednja značilnost novodobnih skupnosti je, da so fluidne in ne nujno vezane na prostor. Ljudje pripadajo številnim skupnostim, zato nekateri govorijo o multiskupnostnem posamezniku (Anderson, 1999), ki se mora odločiti, katerim skupnostim bo pripadal. To lahko pripelje do notranjega konflikta in razdvojenosti. Vzrok za to, da ljudje pripadajo več skupnostim, se kaže v tem, da so novodobne skupnosti prevzele le določene psihosocialne funkcije, ki so jih včasih opravljale "zaprte skupnosti": npr. "virtualne" zagotavljajo informacije o svetu, ideje o tem, kaj je prav in kaj ni, kaj je

zaželeno in nezaželeno, igrajo vlogo pri oblikovanju identitete ter v izbiri socialnih vlog. Ostaja pa še cel spekter potreb, ki ostajajo nezadovoljene, zato si je posameznik na nek način prisiljen izbrati več skupnosti. Pri tem mislim predvsem na to, da so redne neformalne interakcije v tradicionalni lokalni skupnosti omogočile medsebojno pomoč, solidarnost, dajale so občutek varnosti, izmenjavanje informacij v in o bližnji okolici, omogočile so skupno reševanje problemov tako na skupnem kot na individualnem nivoju.

V literaturi zasedimo vsaj dve stališči glede skupnosti: medtem ko eni govorijo o razpadu in fragmentaciji skupnosti (Duhl, 1999), govorijo drugi o preobilju skupnosti (Anderson, 1999). Verjetno si ti dve opažanji niti nista tako zelo v nasprotju, posebej, če ju gledamo z vidika, da so tradicionalne skupnosti razpadle, nove pa so fragmentirane v več pogledih (zadovoljevanja potreb, ne vključujejo vseh, ...), zato si je posameznik prisiljen poiskati več skupnosti, ki skrbijo za njegove fizične, psihične in duhovne potrebe, če želi nadomestiti izgubo tradicionalno močne skupnosti. Iz tega sledi, da je pojem skupnost dobil nove razsežnosti in da ljudje z njim označujejo zelo različne socialne skupine. Za nekatere je to družina, pevski zbor, delovni kolektiv, cerkev, za druge je to ulica, prijatelji.

Zanimivo je tudi, da raziskave v Avstraliji (Hillier, 2002) kažejo, da je čut za lokalno skupnost močnejši v soseskah, kjer imajo prebivalci nizek socialno-ekonomski položaj. Kaže se v neformalnih oblikah druženja in delovanja, v prostovoljnem delu, zaupanju do novih prebivalcev in tujcev. V soseskah z višjim socialno-ekonomskim položajem je ta čut manjši, manj je stika z drugimi, ljudje se bolj povezujejo v interesne skupnosti, ki niso vezane na kraj. Zanje je značilna tudi večja nestrpnost do tujcev, zaskrbljenost glede varnosti in sovražnost do drugih.

Naštete ugotovitve povzemava v tabeli 1.

Tabela 1: Značilnosti nekdanjih in današnjih skupnosti.

		Skupnost (SK) včeraj	Skupnost (SK) danes
Z vidika posameznika:		- pripada 1 SK - SK je jasno definirana - 1 SK zadovoljuje potrebe na fizičnem, psihičnem in duhovnem področju - ne odloča o SK	- pripada več SK - SK ni jasno definirana - 1 skupnost zadovoljuje le specifične potrebe - odloča o SK
Z vidika skupnosti:	Značilnosti SK	- zaprt sistem - jasne meje - stalni člani - malo povezanosti z drugimi SK - stalne - vezane na prostor	- odprt sistem - nejasne meje - nestalni člani - več povezav z drugimi SK - fluidne - ne nujno vezane na prostor
	Vrste SK	- lokalna + odnosna	- lokalna, odnosna, virtualna

Smernice za delovanje v skupnosti in z njo

Očitno je, da se človek skupnosti ne more odpovedati, saj po razpadu tradicionalne išče njene nove oblike. Potreba po pripadnosti neki skupnosti je v človeku zelo močna. Nekateri jo povezujejo s potrebo po "psihološkem domu", ki naj bi se kazala v želji, da se človek identificira z določenim krajem ali lokacijo. Po eni strani si človek želi pripadati skupnosti, po drugi pa si želi razviti lastno identiteto, neodvisno od nje. Vprašanja, ki se ob tem pojavljajo, so: kakšne so možne oblike skupnosti, kako jih vzpostaviti in jim omogočiti razvoj v skupnost, ki je sposobna sama prepoznavati in reševati svoje probleme ter jo nekateri (Banathy, 2000) imenujejo evolucijska skupnost. Postavlja se tudi vprašanje, kako spremenjene razmere vplivajo na strokovnjake, ki se s (kakšnimi koli) skupnostmi ukvarjajo. Kakšne so nove smernice za njihovo delovanje in kakšna je njihova spremenjena vloga?

Skušala bova strniti in združiti različne poglede na ta vprašanja, vendar dokončnih receptov in odgovorov (žal) ne moreva ponuditi. Vsak poklic pomoči in vsak strokovnjak oz. terapevt posebej mora razmisliti o svojem novem položaju in delovati v skladu z novimi potrebami, razmerami in izzivi na področju, na katerem deluje.

Tudi model, ki ga predstavlja v nadaljevanju, ne bo klasičen

v smislu, da bo prinesel nov algoritem, ker se algoritmi pri delu z netrivialnimi sistemi (pojmem, ki ga bolj natančno razlagava v svojih doktorskih delih in izhaja iz von Foerstejeve opredelitve trivialnih in netrivialnih strojev), kar po najinem mnenju skupnost je, prej ali slej izkažejo za zastarele in neprimerne. Zato bi morali za vsako skupnost izdelati lastni model, vendar ne "mi", ampak skupnost sama. In ne en sam model, ki potem velja za vse večne čase, ampak model, ki se nenehno spreminja, ki ima za svojo osnovo spremenljivost. Tako je vse, kar sledi v nadaljevanju, le nekaj smernic ali idej, na kaj moramo biti pozorni, če delamo v skupnosti. Pri tem črpava iz idej in spoznanj systemske teorije, kibernetike drugega reda, literature, ki se ukvarja s sodobno skupnostjo (Duhl, 2000, Banathy, 2000, Howard, 2002 Bishop et al., 2002, Hesselbein et al. 1998), pogovorov in srečanj v okviru projekta Strategije vzpostavljanja zdravih skupnosti in lastnih izkušenj.

Delo s skupnostjo

Upoštevati moramo, da lahko skupnost gradimo le tam, kjer člani sami izrazijo interes, voljo, pripravljenost (da bi nekaj storili skupaj), če tega ni, potem skupnosti ne more biti. Ljudi ne moremo "od zunaj" prisiliti, da se družijo in gradijo skupnost. Lahko jim le pomagamo, da prepoznajo skupne točke.

Skupnost torej gradi skupnost, in sicer gradi na nekem konkretnem problemu (ki si ga je skupnost izbrala s konsenzom), pri čemer je grajenje skupnosti le stranski produkt. Graditi moramo na skupnih točkah, skupni percepciji, konceptih, ki jih člani pogosto ne vidijo. Ljudem moramo dovoliti, da se izrazijo, da povedo svoja mnenja in poglede, da se med seboj spoznajo. Pri tem pa ne smemo zanemariti širše vizije. Če bomo ljudem vsiljevali naše želje, projekte, pa četudi so še tako dobri in koristni zanje, bo upor, ki je sicer stalen spremljevalec sprememb, že na začetku onemogočil delo. Poleg tega pa je vprašanje, kaj želimo s svojim delovanjem doseči – pomen tega bo še posebej viden v članku Kondenzacijska jedra – osnova za grajenje skupnosti. Naša naloga je, da imamo v mislih ne le konkretno akcijo, ki se je sprožila v skupnosti, ampak širšo vizijo o prihodnosti te skupnosti.

Preden začnemo delati s skupnostjo, si moramo o njej pridobiti čim več informacij in napraviti nekakšno analizo stanja, ki si jo lahko ponazorimo oz. narišemo v "zemljevid", tega pa z novimi informacijami

spreminjamo oz. dopolnjujemo. Pri tem Duhl (2000) opozarja na premišljenost pri vrsti informacij, ki jih zbiramo, in pri stopnji stika s skupnostjo v tem procesu. Po Duhlu (2000) obstajata dva vira podatkov, in sicer raziskave in zgodbe. Raziskave so polne podatkov, navadno so metodološko korektno izpeljane in pregledane (s stani akademikov in profesionalcev). Njihova glavna pomanjkljivost je, da se podatkov ne da (oz. se dajo le redko) prenesti na in v skupnost, zato so dostikrat brez prave vrednosti. V nasprotju pa zgodbe (stories) predstavljajo kolektivno modrost skupnosti. Pogosto vsebujejo znanje, ki ga lahko prenesemo in prilagodimo drugim skupnostim. Zgodbe ne vsebujejo čistih podatkov, zato se zdi znanstvenikom ter strokovnjakom ta tehnika manj uporabna. Toda po Duhlovem (prav tam) mnenju je koristno uporabljati oboje.

Pomembna točka je tudi jezik, ki ga govorimo. Prilagoditi se moramo skupnosti in ji govoriti v njenem jeziku ali vsaj uporabljati nevtralnega, če jo želimo "pridobiti".

Naslednja stvar je sprememba. Če se skupnost želi "graditi", če se želi razvijati v evolucijsko skupnost, se bo morala spreminjati. Sprememba je vedno težka in zahtevna. Prej ali slej pripelje do upora, na kar je treba računati. Pri tem je pomembno, da se izognemo modelu zmag - poraz in si prizadevamo za skupne cilje vseh udeležencev oz. skušamo poiskati skupne točke, kjer se vsi strinjajo, in potem preidemo na konkretnosti, kar pomeni uresničevanje modela zmag - zmag.

Najboljši čas za spremembo je kriza. Med krizo je običajen odpor do sprememb zmeččan; čeprav si vsi želijo vrnitev v staro zadovoljstvo in ne želijo spremeniti kaj bistvenega, je to najbolj ugoden trenutek, da se stvari "premaknejo".

Proces je ravno tako pomemben kot cilj. Sprožanje procesov samopomoči je že samo po sebi intervencija.

Odpovedati se moramo popolnemu nadzoru. Vseh stvari ne moremo predvideti, zato moramo zaupati v ljudi, svoj občutek in širšo vizijo.

Vsi udeleženci imajo enakovreden status, vsi so enako pomembni. Če imamo nekatere posameznike za sovražnike, oviramo spremembo. Če se nam zdijo nekateri pomembnejši od drugih, druge avtomatsko postavljamo v podrejen položaj. Treba je ustvariti ozračje zaupanja, kreativnosti in odprtega komuniciranja (Košir, 1999).

Nadalje je pomembno, da sicer gradimo na ljudeh, ki so zainteresirani in želijo nekaj storiti, vendar pa moramo v delo pritegniti tudi (vsaj nekaj) ljudi, ki se na začetku ne strinjajo z idejo, ki jo zagovarja

skupina. Ti so še posebej dragoceni, ker opozarjajo na nevarnosti in omogočajo nenehno prečiščevanje. Posebej je pomembno, da se upor izrazi v zgodnejši fazi. Tako pridejo na dan ključna vprašanja, ki bodo pomagala izvesti spremembo. Tudi nasprotnikom moramo dovoliti, da sodelujejo pri spremembi. Če nam jih uspe obdržati, bo to pomagalo zagotoviti trajen uspeh spremembe.

Osnova za grajenje skupnosti so kondenzacijska jedra, kar bo podrobneje opisano v drugem članku – Kondenzacijska jedra – osnova za grajenje skupnosti.

Omenjene smernice veljajo, če strokovnjak (vsaj formalno) ni del skupnosti, če je, so stvari malo drugačne.

Strokovnjak med sistemom in skupnostjo

Pri svojem delu se poklici pomoči pogosto srečujejo z vprašanjem odnosa med institucijo ali sistemom in konkretnim delovanjem v prostoru. Zdi se, da je sistem dostikrat že sam po sebi ovira za soudeležbo (zato tudi vse glasnejše zahteve po neinstitucionalni obravnavi). Poklici pomoči imajo tako dostikrat "zvezane roke" pri posegih v širše okolje, ki zahtevajo veliko mero fleksibilnosti in iznajdljivosti (glede delovnega časa, metod, ciljev, trajanja itd.). Čeprav so se tudi pri nas razvile številne oblike, ki omogočajo strokovnjakom, da so del skupnosti (npr. stanovanjska skupnost) ali da posegajo v širši klientov prostor (delo z družino).

Duhl (1999) pravi, da je treba zgraditi infrastrukturo, ki bo omogočila oblikovanje skupnosti v evlucijsko skupnost. Glavni problem vidi v tem, da so strokovnjaki sicer dovolj usposobljeni za delo znotraj "sistema", ne pa za delo v skupnosti in z njo, in da je vprašanje, kako lahko skupnost in "sistem" med seboj aktivno sodelujeta v oblikovanju zdravih skupnosti. McKnight (1997) meni, da so interesi skupnosti in "sistema" pogosto različni in da bi se morali strokovnjaki distancirati tako od sistema kot od skupnosti in da bi oboje morali videti kot sredstvo za zdravo družbo v prihodnosti. Glavne značilnosti sistema vidi Duhl (prav tam) v avtoritarnem načinu vodenja, v natančno opredeljenih nalogah, standardnih rezultatih in kontrolirani kakovosti. Sistem je sestavljen iz malo ljudi, ki vodijo delo drugih, odvisen je od klientov oziroma potrošnikov, ustvarjen je za to, da nadzoruje ljudi, da vodi k uniformnosti, skrbi za kakovost blaga in služb za različne dejavnosti. Skupnosti so drugačne, temeljijo na skupnih funkcijah in aktivni udeležbi članov, ki imajo pogosto skupne želje in cilje.

So enkratne v obliki in delovanju in prinašajo unikatne rešitve. Skupnost zahteva človeka in ne klienta. V zadnjih desetletjih naj bi po Duhlovem (1999) mnenju sistem deloval proti skupnosti, njenim aktivnostim in krepitvi. Toda prihodnost vidi v združevanju moči obeh; zdrava skupnost zahteva tako sistem kot skupnost.

Vprašanje je, kakšne so pri nas možnosti za integrirano delovanje npr. sistema oz. institucij in skupnosti. Strokovnjaki bi morali delovanje sistema čim bolj usmeriti v konkretno in ga napraviti čim bolj fleksibilnega. Če želimo oblikovati zdrave skupnosti, morajo strokovnjaki krepiti njihovo notranjo moč, ugotoviti, katere informacije bi omogočile ljudem prepoznavanje in reševanje problemov, usmeriti vire, ki bi pomagali skupnosti spodbujati razvoj sposobnosti članov in njihovo udeleženoost.

Katalitično delovanje

Potrebna je tudi sprememba načina vodenja dela v skupnosti. Ko slišimo besedo vodja ali odgovorni, si pogosto predstavljamo avtoritativnega voditelja, ki bo prinesel veselje in novo življenje v razpadajočo skupnost. Danes tak pristop ne ustreza več. Za konstruktivno delovanje skupnosti so mnogo bolj potrebni enakopravni sodelavci, ki uspejo s svojim delovanjem doseči katalitični učinek. Luke (1998) poudarja štiri specifične, med seboj povezane naloge, ki imajo katalitičen učinek na določene javne probleme:

1. usmerjanje pozornosti s sprožanjem določenih vprašanj;
2. vključevanje ljudi v reševanje problema in povezovanje različnih posameznikov, agencij in interesov, ki so potrebni za ukvarjanje s problemom;
3. spodbujanje različnih strategij in mnenj o tem, kako delovati;
4. vzdrževanje akcije in gonilne sile z nadziranjem medsebojnih povezav s primerno institucionalizacijo, hitrim prenosom informacij in povratnimi informacijami.

Proces uresničevanja teh nalog ni niti formalen niti linearen. Zahteva sposobnost, da se premaknemo naprej in spiralno vrnemo k prejšnji nalogi. Narava katalitičnega delovanja je bolj umetniška in organska kot pa mehanična in logična. Vsaka od teh nalog vsebuje kompleksne aktivnosti in procese v vseh poskusih reševanja in preprečevanja problemov.

Strokovnjak, ki dela s skupnostjo, je - kot sva že omenila - predvsem

spodbujevalec spremembe in tisti, ki usmerja in pomaga, da ljudje sami začnejo "delati skupnost". Delovati mora kolegialno in pluralistično. Odpovedati se mora vsiljevanju svojega modela reševanja in iluziji, da bo lahko nadzoroval proces grajenja (zdravljenja) skupnosti, njegov potek in posledice. Ali smo se kot strokovnjaki, ki delamo z ljudmi (ne glede na to, ali smo psihologi, socialni delavci, pedagogi, socialni pedagogi...) pripravljene odpovedati občutku moči in "pozabiti" na klienta (v tem primeru skupnost), ki je ubog, odvisen od nas, ki smo dobri, vsevedni in superiorni? Na tej točki pridemo do preverjanja svojih motivov in motivacije – zakaj se želim ukvarjati s tem? Kaj je tisto, kar me žene, da bi pomagal-a drugim? Je to občutek moči, večvrednosti, ki ga čutim, ko se srečam s še bolj ubogim, kot sem sam-a? Če je tako, potem ravno tako potrebujem klienta kot on mene. In zato si globoko v sebi želimo, da bi bilo čim več ljudi potrebnih pomoči. Kaj bi se zgodilo, če bi nam uspelo, da ljudje ne bi več imeli problemov in težav? Ali bi bili kot delavci sploh še potrebni? Ali ne delujemo dostikrat tako, da ohranjamo in perpetuiramo vzorce, ki klienta ohranjajo v nemočnem, podrejenem položaju in njihove probleme rešujemo s tehniko "več istega" (po Watzlawicku, 1974).

Paradigmatski premik, o katerem govorijo številni avtorji, zadeva v prvi vrsti strokovnjake in njihov pogled na lastno delo in vlogo, ki jo imajo. Gre za spremembo načina dela in percepcije interakcije terapevt – klient. Terapevtova naloga je, da pomaga klientu, da dela sam, da opazuje sistem, ponavljajoče se vzorce delovanja in intervenira tako, da predlaga nove premike in vzorce, medtem ko nima nadzora nad situacijo in že izdelanega modela kot končnega rezultata.

Če vse to prenesemo na področje skupnosti, ugotovimo, da so skupnosti živi in odprti sistemi, nekakšne mreže znotraj kompleksnejših sistemov. Zato se mora spodbujevalec spremembe zavedati, da je konkurenca številnim drugim, ki nenehno intervenirajo v obravnavanem sistemu. Dober spodbujevalec upravlja z energijo drugih intervencij in jo uporablja za to, da bi pomagal skupnosti k spremembi. Njegova edina prednost pred drugimi je, da si je naredil "zemljevid" stanja, preden je kaj storil, in nadaljeval z njegovim spreminjanjem, ko so prišle nove informacije. Tudi najbolj izkušeni strokovnjaki vedo, da so edini zajamčeni produkt oz. rezultat določene akcije njene nenameravane posledice. Vse, kar lahko naredimo, je, da *usmerimo* skupnost v želeno spremembo.

Blackwell in Colmenar (1999) nekako povzemata že omenjene smernice in jim dodajata še nekaj novih. Menita, da je za grajenje

skupnosti bistven razvoj sposobnosti (kapacitet) znotraj skupnosti, da bi same reševale probleme, ki so in ki še nastajajo. Po njunem mnenju so glavni principi, ki vodijo vse, ki želijo ustvarjati skupnost:

- holističen pristop: integrirati tradicionalni razvoj skupnosti in strategije za pomoč ljudem;
- ustvariti (zgraditi) lokalne kapacitete za reševanje problemov in grajenje odnosov med skupnostmi in institucijami;
- gledati na skupnost v kontekstu širše regije, prelomiti socialno in ekonomsko osamitev revnih skupnosti;
- izrecno se ukvarjati z etičnimi in rasnimi vprašanji in njihovim prispevkom k socialni in ekonomski izolaciji revnih skupnosti;
- prepoznati vrednost, ki jo imajo informacijska mreža in institucije za skupnost in to okrepiti;
- okrepiti udeležbo v skupnosti in usposobiti skupnosti, da bo sama sposobna reševati probleme;
- zgraditi mehanizem, ki bi ustrezal standardom skupnosti;
- zagotoviti fleksibilnost in izboljšave, da se programi lahko prenesejo na lokalne pogoje.

Zdrava (evolucijska) skupnost

"Fenomen zdravja je življenjska aktivnost ne produkt. Ni nekaj, kar imamo, ampak nekaj, kar smo. Je proces, ne lastnina." (Hoke, po Duhlu, 2000, 71)

Cilj vseh, ki "delajo" skupnost, ni kakršna koli skupnost, ampak zdrava skupnost, ki je sposobna prepoznavati lastne probleme, jih reševati in se razvijati v zavestno skupnost, tj. evolucijska skupnost. Zdrava skupnost zdravi ljudi in hkrati so zdravi ljudje pogoj za zdravo skupnost. Težko je natančno opredeliti in oceniti, katera in kakšna skupnost je zdrava. Duhl (2000) pravi, da je ocena zdravja skupnosti postala sestavni del ukvarjanja z njo in zajema procese, ki vključujejo: lažji dostop do zdravja, vzgojo in izobraževanje, ekologijo... Toda zdi se, da se zdravje še vedno ocenjuje predvsem z zdravstvenimi merili: odsotnost bolezenskih simptomov, nizka stopnja umrljivosti itd. Duhl (prav tam) meni, da je razlika med ocenjevanjem zdravstva v skupnosti in ocenjevanjem zdravja skupnosti. Bistveno vprašanje je: čigava

skupnost, čigavo zdravje, čigava ocena. Ta vprašanja implicirajo, da mora biti ocena o skupnosti s skupnostjo in za skupnost. Duhl (prav tam) meni, da ocena ni nekaj nevtralnega ali objektivnega, ampak je pogosto sredstvo političnih ciljev, ki preprečujejo socialne spremembe in vzdržujejo status quo. Hkrati opozarja, kako pomembno je, da strokovnjaki, katerih delo je ocenjevanje zdravja skupnosti, upoštevajo tudi oceno zdravja same skupnosti. Zdi se, da je ravno lastna (od skupnosti) ocena zdravja najbolj pomembna. Potemtakem je zdrava skupnost tista, ki se tudi sama opredeljuje kot taka.

Hancockova in Duhlova (Duhl, 1999) definicija zdrave skupnosti, ki jo je prevzela tudi Svetovna zdravstvena organizacija (WHO), je konkretnjša od tiste, ki sva jo zapisala v zgornjem odstavku: "Zdravo mesto je tisto, ki nenehno ustvarja in izboljšuje tisto fizično in socialno okolje in razvija tiste vire skupnosti, ki omogočajo ljudem skupno (vzajemno) podpiranje drug drugega z izvrševanjem vseh funkcij in njihov najvišji razvoj." Ta definicija izraža širše pojmovanje zdravja, ki ni le odsotnost bolezenskih simptomov, ampak splošno dobro počutje in uresničenje posameznikovih potencialov. Duhl (2000) celo zapiše, da zdravje ni negibno stanje, zato ga lahko definiramo le kot ustvarjalnost ali polnost življenja, kot proces. "Zdravje je premikanje proti zdravju." ("Health is the *movement* toward health.") (Duhl, 2000, 81). Tudi pri zdravi skupnosti je bolj poudarjen proces kot pa rezultat, kar kaže na potrebo po novih načinih za ocenjevanje skupnosti.

Zato je zdravje skupnosti povezano z vsemi dejavniki, ki kakorkoli vplivajo na življenje ljudi – prometom, ekologijo, vzgojo in izobraževanjem, politiko, kulturo, prostim časom, rekreacijo, umetnostjo, ekonomijo, gospodarstvom, komunikacijo, ...

Duhl in Hancock (Duhl, 1999) omenjata enajst glavnih parametrov za zdrave skupnosti, zdrava mesta, države:

1. čisto, varno in visoko kakovostno okolje,
2. stabilen ekosistem (zdaj in v prihodnosti),
3. močna, vzajemna podpora in neizkoriščevalska skupnost,
4. visoka stopnja javne udeležnosti in nadzor nad odločitvami, ki vplivajo na posameznikovo življenje, zdravje in dobro počutje,
5. zadovoljitev osnovnih potreb (hrana, voda, delo, bivališče, varnost) vseh ljudi,
6. dostop do širokega spektra izkušenj in sredstev (resursov),

7. raznolika, življenjska in inovativna ekonomija,
8. spodbujanje stika s preteklostjo, kulturno dediščino, z drugimi skupinami in posamezniki,
9. oblikovanje mesta, ki je kompatibilno s prejšnjimi parametri in obnašanjem,
10. vsem dostopna najvišja stopnja primerne zdravstvene službe in zdravstvene nege,
11. dobro zdravstveno stanje (veliko zdravih, malo bolnih).

Tako razširjeno pojmovanje zdrave skupnosti prinaša tudi razširjen pogled na to, kako lahko gradimo zdravo skupnost. Ni tako bistveno, s katerim od konkretnih segmentov se skupnost spoprime (šola, čisto okolje, različne kulturne prireditve, urejanje pokopališča, kolesarskih stez...), ker je vse povezano z vsem, ampak je bistveno, da imajo ljudje možnost soudeležbe, vplivanja, delovanja, vzpostavljanja iskrenih in močnih odnosov v rednih srečevanjih ter komuniciranju. Bistveno je, da nikogar vnaprej ne izključi, ampak da pri svojem delu izhaja iz lastnih virov in moči. Drugo dejstvo, ki sledi iz povedanega, pa je, da (zdrava) skupnost kot tudi samo zdravje ni neko dokončno stanje, ampak bolj nenehno približevanje idealu. Grajenje skupnosti je proces, ki teče prek različnih faz. Dostikrat (na začetku) so to le bolj ali manj nepovezani posamezniki z zelo različnimi in razpršenimi interesi in cilji (jaz + jaz + jaz ...), v določenih trenutkih med njimi prevlada posameznikov interes, ki se mu drugi podredijo (veliki posameznik - JAZ) in na trenutke (ali v določenih obdobjih) vznikne nova entiteta, ki je več kot vsota posameznikov in jih presega (MI). Če prikažem to shematično, je videti takole:

1. faza: jaz + jaz + jaz ... = jaz + jaz + jaz ...
2. faza: jaz + jaz + jaz ... = JAZ
3. faza: jaz + jaz + jaz ... = MI

Faze si ne sledijo nujno v tem vrstnem redu, niti niso faze v klasičnem smislu, ampak gre za prepleteno in včasih tudi sočasno dogajanje, ki prinaša v delovanje skupnosti posebno dinamiko.²³ Faze se ponavljajo in bistveno je, da se zavedamo in prepoznamo, kje je skupnost, v kateri fazi, in kam si želi. Ta razmislek je bistven za njen razvoj in krepitev.

²³ Do teh faz sva prišla v interakciji, ko sva se pripravljala na eno izmed srečanj skupnosti v okviru projektov o skupnosti.

Zaključek

Osrednji pojem članka je skupnost kot polje možnega systemskega delovanja in širšega preventivnega delovanja v prostoru vseh poklicev pomoči, ki so primarno usmerjeni v skupnostno obravnavanje. Skupnost postaja ponovno zanimiva predvsem zaradi številnih sprememb v družbi (migracije, globalizacija, mešanje kultur, nestrpnost do drugačnih, individualizacija) in tudi sodobnih trendov, ki poudarjajo neinstitucionalno obravnavanje tako ali drugače deprivilegiranih posameznikov, inkluzijo in integracijo. Skupnost ni sama sebi namen. Članom omogoča zadovoljevanje njihovih potreb, čeprav se morajo po drugi strani prilagoditi pravilom skupnostne igre.

Glavne ugotovitve članka so:

- Spreminjajoča se skupnost zahteva spreminjajoče se pristope.
- Strokovnjak je le spodbujevalec spremembe, katalizator, člani so tisti, od katerih je odvisna vrsta, trajanje in delovanje skupnosti.
- Cilj dela je evolucijska (nenehno razvijajoča se) skupnost.
- (Evolucijska) skupnost ni proizvod, ampak stalen proces.
- Sprožanje samoorganizacijskih procesov in procesov samopomoči je že samo po sebi intervencija.
- Osnova za grajenje skupnosti so kondenzacijska jedra.
- Sprememba je nujna za razvoj skupnosti.
- Najboljši čas za spremembo je kriza.
- Upor je sestavni del spremembe.
- Potrebna je integracija delovanja sistema (institucij) in skupnosti.

Najpogostejše napake, ki jih strokovnjaki delamo, so, da smo bolj zainteresirani za uresničitev "cilja" oz. grajenje skupnosti kot skupnost sama in več naredimo zanjo, kot ona sama. Poleg tega bi radi isti model uporabili na vseh skupnostih, čeprav je vsaka skupnost drugačna, v drugačnem položaju in stanju in zato moramo skupaj z njo odkriti, kaj si želi. Pogosto se nam tudi zgodi, da ne vemo, kaj skupnost povezuje skupaj, kar pomeni, da ne odkrijemo kondenzacijskega jedra in zato lahko delujemo ravno v nasprotni smeri, kot je to dobro za skupnost. Temu, kaj je to kondenzacijsko jedro in kako ga odkriti, je namenjen članek Kondenzacijsko jedro – osnova za grajenje skupnosti.

Literatura

- Adam, F. (1999). Civilna družba, intermediarna sfera, smiselna orientacija (nekaj misli k prevodu Bergerjeve in Luckmannove knjige). V P.L. Berger, Luckmann, T., *Modernost, pluralizem in kriza smisla*. Ljubljana: Nova revija.
- Anderson, W. T. (1999). Communities in a world of open systems. *Futures*, 31 (5), 457 – 463.
- Bahovec, I. (1998). Pomoderni klic po skupnosti: drugi del. *Tretji dan*, 27 (5/6), 7 - 15.
- Bahovec, I. (1998). Pomoderni klic po skupnosti: prvi del. *Tretji dan*, 27 (4), 78 - 84.
- Banathy, B. H. (2000). *Guided evolution of society: a systems view*. New York: Kluwer Academic / Plenum Publishers.
- Bezold, C. (1999). Alternative futures for communities. *Futures*, 31 (5), 465 – 473.
- Bishop, B. J., Fisher, A. T., Sonn, C. C. (2002). *Psychological Sense of Community*. New York: Kluwer Academic/ Plenum Publishers.
- Blackwell, A., Colmenar, R. (1999). Transforming policy through local wisdom. *Futures*, 31 (5), 487 – 497.
- Capra, F. (1982). *The tao of physics*. London: Flamingo.
- Duhl, L. J. (1999). Towards the common good. *Futures*, 31 (5), 405 – 415.
- Duhl, L. J. (2000). *The social entrepreneurship of change*. New York: Cogent Publishing.
- Foerster, von H. (1991). Through the eyes of the other. V F. Steiner (ur.), *Research and Reflexivity*. London: Sage Publications, 63 - 75.
- Hancock, T. (1999). Health care reform and reform for health: creating a health system for communities in the 21st century. *Futures*, 31 (5), 417 – 436.
- Hesselbein, F. et al. (1998). *Community of the future*. New York: Drucker Foundation.
- Hillier, J. (2002). Presumptive Planning. V B. J. Bishop, Fisher, A. T., Sonn, C. C., *Psychological Sense of Community*. New York: Kluwer Academic/ Plenum Publishers.

Howard, G. (2002). *Healthy Villages. A guide for communities and community health workers*. Geneva: World Health Organization.

Keeney, B. P. (1983). *Aesthetics of change*. New York: The Guilford Press.

Kordeš, U. (2002). *Metode v raziskovanju netrivialnih sistemov*. Doktorsko delo, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za filozofijo.

Košir, M. (1999). Komunicirati ali kako graditi skupnost. *Vzgoja in izobraževanje*, 30 (3), 23 – 28.

Krstić, D. (1991). *Psihološki rečnik*. Beograd: Savremena administracija.

Luke, J. (1998). *Catalytic leadership: strategies for an interconnected world*. San Francisco: Jossey-Bass.

Maturana H. R., Varela, F. J. (1998). *Drevo spoznanja*. Ljubljana: Studia humanitatis.

McKnight, J. (1997). Two tools for well-being. V M. Minkler (ur.), *Community organizing an community building for health*. New Brunswick: Rutgers University Press.

Mlinar, Z. (1961). *Družbene skupine*. Zapiski predavanj na Visoki šoli za politične vede v Ljubljani, v šolskem letu 1961/62. Ljubljana: Visoka šola za politične vede v Ljubljani.

Petz, B., Furlan, I. (1992). *Psihologijski rječnik*. Zagreb: Prosvjeta.

Tönnies, F. (1999). *Skupnost in družba: temeljni pojmi čiste sociologije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Watzlawick, P., Helmick Beavin, J., Jackson, D. D. (1967). *Pragmatics of Human Communication*. New York: London, Norton.

Watzlawick, P., Weakland, J. H., Fisch, R. (1974). *Change: Principles of Problem Formation and Problem Resolution*. New York: W. W. Norton & Company, Inc.